

babyloniska Talmud som kan sägas vara grunden för vad vi i dag kallar judendom. Den skapades i diaspora och studerades överallt där det fanns judar. Den blev det nya hemlandet.

I Boyarins vision om judarna som en diasporisk nation är det viktiga inte att slå fast vem som är jude utan att judisk kultur blomstrar och att judar kämpar för alla förtryckta, inte minst för dem (palestinier) som förtrycks av judar:

No more Federations; Councils; Leadership Committees; sociologists who study Jewish continuity by counting babies and checking out their mothers' "identity". Just Jews, singing, dancing, speaking, and writing in Hebrew, Yiddish, Judezmo, learning the Talmud in all sorts of ways, fighting together for justice for Palestinians and Black Lives Matter (s. 127).

Det här är en filosofisk, inte politisk bok. Boyarin lägger fram en vision, ett annat sätt att se på vad som är judiskt. Men han presenterar inget program för hur denna vision ska förverkligas. Ska staten Israel monteras ner? Ska den upphöra att vara en judisk stat? Hur ska det i sådant fall ske? Är det realistiskt? Och utifrån författarens utgångspunkter att det inte borde finnas nationalstater överhuvudtaget: är det judarna som ska gå före och avveckla sin nationalstat först?

Boyarins vision är inte ny. Den judiske tysk-amerikanske psykoanalytikern Erich Fromm (1900–1980) hade liknande tankar. Det som enligt honom gjort det judiska folket så kreativt och framgångsrikt var just det faktum att det saknade politisk makt och en egen stat. Rabbinen Marcus Ehrenpreis (1869–1951) hade en vision om judendomen som en kraft för förbrödring och fred mellan folken långt från territoriell erövring och militär ockupation, något som Göran Rosenberg lyft fram i *Rabbi Marcus Ehrenpreis obesvarade kärlek* (2021).

Den vision som Boyarin talar för ser onekligen utopisk ut. Det gjorde den sionistiska visionen också en gång. Intressant är att Boyarin avslutar hela boken med det berömda Herzlcitatet: "Om ni bara vill, så är det inte en dröm" (s. 129). Samma citat finns på försättsbladet till filosofen Omri Boehms betydligt mindre filosofiska och mer politiska bok *Haifarepubliken*, med liknande tankar som Boyarins.

Frågan är om det räcker med viljestyrka för att förverkliga den här drömmen.

Svante Lundgren
Docent, Lund

DOI: 10.51619/stk.v99i4.25768

Pehr Granqvist. *Tryggare kan ingen vara? Anknytning, religion, andlighet och sekularitet*. Stockholm: Fri tanke. 2023. 555 s.

För ganska många år sedan, närmare bestämt 2006, kontaktade jag Pehr Granqvist för att konsultera honom angående en uppsats i religionsvetenskap jag var i färd med att skriva med frågeställningen: "Vem söker sig till new age och varför?" Han skickade över ett antal artiklar i ett ämne som det då inte fanns så mycket forskning om, nämligen anknytningsteori och (olika former av) andlighet. Därför är det med stort intresse jag börjar läsa hans omfattande bok om hur forskningsläget ser ut nästan tjugo år senare. Granqvist är professor i psykologi vid Stockholms universitet och en internationellt erkänd forskare. Boken kom först ut i en engelsk upplaga: *Attachment in Religion and Spirituality* (2020).

Boken är indelad i fem delar. Den första avhandlar anknytning som ett arttypiskt fenomen, det vill säga något som är typiskt för oss människor. Enligt anknytningsteorin, som växt fram sedan 1950-talet, skapar nästan alla spädbarn "starka känslomässiga band – anknytning – till sina omvårdnadspersoner (oftast föräldrarna), som då blir barnets anknytningspersoner" (s. 43). Anknytnings-

personen fungerar som en ”säker hamn”, dit barnet kan ty sig, och som en ”trygg bas” som en utgångspunkt för att våga utforska omgivningen. Det evolutionära värdet av dessa instinkter torde vara uppenbart. Senare i livet är det oftast inte föräldern eller vårdnadshavaren som är den primära anknytningspersonen utan snarare vänner och framför allt kärlekspartners. Anknytnings-teorins betydelse inom religionsforskningen har växt fram sedan 1990-talet och är nu ett centralt område inom samtida religionspsykologi.

Efter denna genomgång av det allmän-mänskliga fenomenet anknytning avhandlas i del två individuella skillnader och vad dessa har för betydelse för relationen mellan anknytning och religion. Sammanfattningsvis finns ett samband mellan trygg anknytning och religiösa (eller icke-religiösa) normer som liknar, eller *korresponderar* med, dem hos anknytningspersonen. Hos dem med en otrygg anknytningshistoria finns däremot en tendens att, som *kompensation*, finna en alternativ anknytningsfigur i en välvillig gud.

Den tredje delen har två teman av lite bredare slag: dels den betydelse kopplingen mellan anknytning och religion har för vår psykiska hälsa, dels anknytning i relation till andra former av andlighet än teistisk religion, till exempel i new age-rörelsen. Granqvist menar att religion tidigare har kunnat erbjuda mycket som är av betydelse för vårt psykiska välbefinnande, som till exempel ett socialt sammanhang och en känsla av mening. Att den traditionella religionens betydelse minskat i västvärlden menar han därför kan vara en orsak till den ökande psykiska ohälsan.

När det gäller new age och nyandlighet redovisar författaren intressanta empiriska belägg för ett samband mellan ”new age-personlighet” och anknytning. Lite tillsats skulle man kunna säga att desorganiserad (otrygg) anknytning kan vara en bidragande faktor till att man utvecklar en benägenhet att omfatta new age-föreställningar och även

ha en viss typ av upplevelser som i många fall måste betraktas som villfarelser.

I del fyra avhandlas andra religionsvetenskapliga teorier och perspektiv, såväl andra psykologiska teorier, till exempel psykoanalytiska, som evolutions-, kognitions- och neurovetenskapliga. Granqvists slutsats är att hellre än att välja en metod eller en teori som den enda eller bästa förklaringen, bör man betrakta de olika perspektiven som kompletterande och ömsesidigt berikande. Man kan säga att anknytningsteorin är en förklaringsmodell på mellan- eller gruppnivå, medan andra psykologiska teorier, såsom de psykoanalytiska, kan ge förklaringar för enskilda fall, det vill säga på individnivå. De bakomliggande förklaringarna är de evolutionära, vilka emellertid inte – är han noga med att påpeka – ska ses som uttömmande: människan är en produkt av både arv och miljö.

Ett särskilt intressant avsnitt är det om meningsskapande och anknytning. Författaren an knyter till empiriska studier som visar att ”anknytningsmässigt trygga vuxna får högre poäng för *förekomst* av mening i livet än anknytningsmässigt otrygga”, medan det förhåller sig tvärtom ”vad gäller ett aktivt *sökande* efter meningen med livet” (s. 346); de otrygga söker utan att finna verkar det som.

Den femte och sista delen tar upp ”sektarismens psykologi”. Det finns en mängd forskning som stödjer iakttagelsen av ett negativt samband mellan religionens betydelse i ett samhälle och ett väl utbyggt välfärdssystem: ”Ju mer staterna spenderar på välfärd, desto mindre religiösa är deras befolkningar” (s. 419). Sverige lyfts fram som ett tydligt exempel: hög välfärd, låg religiositet. Medborgarna får därigenom en hög grad av trygghet som i mer traditionella samhällen tillhandahålls av religionen. Däremot tycks välfärdssystemet inte kunna ge människor någon ”upplevd anknytningsrelaterad trygghet” (s. 454). Välfärdsstaten erbjuder ett grundläggande skyddsnet, men mening och samhörighet får vi hitta någon annanstans. Här behövs mer forskning, och

författaren avslutar med att föreslå ett nytt forskningsområde: ”välfärdpsykologi” om vad som händer i övergången från religion till sekularism.

Pehr Granqvist har försökt anlägga ett så brett perspektiv som möjligt. Det gäller dels vetenskapligt med en mängd olika evolutionsperspektiv, samhällsperspektiv och olika psykologiska inriktningar. Samspelet mellan arv och miljö är centralt. Dels gäller det studieobjektet: inte endast teistisk religion utan även icke-teistiska uttryck liksom olika former av nyandlighet studeras. Även när det gäller val av metoder eftersträvas pluralism: författaren tar avstånd från att en specifik metod skulle betraktas som ”den enda rätta” (s. 31). Avslutningsvis är det viktigt att påpeka författarens vidhållande av en ”ontologisk agnosticism” (s. 32): han argumenterar varken för Guds (eller någon annan andlig makts) existens eller icke-existens.

Boken ger en gedigen översikt över forskningsfältet ”religion och anknytning” och är självklar som kurslitteratur, skriven av en forskare som inte endast är väl insatt i forskningen utan även kan anknyta till sin egen mångåriga forskning inom fältet, inklusive ett antal fallstudier. Därtill är boken lättöverskådlig; det är lätt att följa de olika avsnitten som inleds av korta presentationer och avslutas med sammanfattningar. Det är också glädjande med ett sådant gediget verk på svenska.

Det enda jag är tveksam till är om denna bok verkligen ska betraktas som ”populärvetenskap”. Visserligen krävs inga förkunskaper inom ämnet; jag har själv inte haft några problem att läsa den trots avsaknad av akademiska studier inom (religions)psykologi. Men jag tror att läsaren bör ha en viss vana vid att läsa akademisk litteratur. Mängden av källhänvisningar, detaljerade redogörelser för andras forskning och så vidare kan kanske vara tröttande för den allmänintresserade läsaren som endast önskar en kort introduktion till ämnet. Men detta är bara en randanmärkning till en bok som under lång tid

framöver kommer att vara ett standardverk inom den religionspsykologiska forskningen.

Lotta Knutsson Bråkenhielm
TD, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.v99i4.25769

Adam Kirsch. *The Revolt Against Humanity: Imagining a Future Without Us*. New York: Columbia Global Reports. 2023. 104 s.

Den filosofiska humanismen har åtminstone sedan millennieskiftet varit hopplöst ute. Efter att under andra världskrigets slut ha legat på allas läppar – förespråkad av filosofer som Sartre, Buber och Jaspers; dekonstruerad av Heidegger, Foucault och Althusser – har den i dag kommit att klassas som ett förlegat förhållningssätt till människan och världen, utmärkande för en specifik historisk epok. I den journalistiska esséboken *The Revolt Against Humanity*, publicerad som en del av serien Columbia Global Reports tidigare i år, undersöker den amerikanske poeten, författaren och litteraturkritikern Adam Kirsch denna utveckling på bred front, med särskilt fokus på de två vitt skilda men i Kirsch mening besläktade idéströmningarna posthumanism och transhumanism, vilka under de senaste decennierna rönt stora framgångar inte bara inom filosofin utan också inom litteraturen, poesin och konsten.

Lika svårt att avgränsa dessa ”ismer” vad gäller form och innehåll, lika besvärligt är det att spåra dem till någon särskild punkt i historien.

Vad vi i dag benämner som posthumanism skulle i Marx anda kunna härledas till industrialiseringen och den mänskliga erfarenheten av att i ett maskincentrerat samhälle bli alltmer obsolet. Man skulle, som Günther Anders (1902–1992), kunna förklara dess uppkomst med hänvisning till atombombens logik, eller se den som en utlöpare till Foucaults och Althusserns antihumanism. Vad Kirsch menar när han talar om posthumanism är emellertid vad han mer specifikt benämner som den ”antropocena